

ВІДЧУТИ ПОДИХ ВИСОКОГО МИСТЕЦТВА (рецензія на фільм «Віра, любов і надії Віри Любимової»)

Одним із завдань різних сфер мистецтва й мистецтвознавства в цей складний, тривожний для України час є збереження культурної пам'яті, художніх здобутків, у яких сконцентровано духовні надбання українців, що гідно репрезентують наш народ у світі. Тому не випадковим є зосередження уваги митців і науковців на явищах національної оперної культури, адже її зрілість завжди була однією з ознак цивілізаційної зрілості нації. Зокрема, предметом уваги кінематографістів, науковців-мистецтвознавців в останні роки стали персоналії співаків, диригентів, хормейстерів Київського оперного театру періоду його «золотого віку», що припадає на перші повоєнні десятиліття. В умовах цензурних утисків, штучного створення своєрідного синдрому меншовартості української культури мистецтво цих діячів було одним з явищ, які це красномовно заперечували, засвідчували всьому світу високі мистецькі й водночас духовні надбання українського народу. Для збереження сьогодні цих національних культурних цінностей багато робить телеканал «Культура». Зокрема, 2013 року на екран вийшов документальний фільм «Віра, любов і надії Віри Любимової», у якому відтворюється життєвий і творчий шлях цієї добре відомої в 1950–1980-х роках оперної і камерної співачки, народної артистки України. Старше покоління культурної громадськості Києва добре пам'ятає її як одну з провідних сопрано Київської опери в таких партіях, як Аїда (однойменна опера Дж. Верді), Амелія («Бал-маскарад» Дж. Верді), Ортруда («Лоенгрін» Р. Вагнера), Тоска (однойменна опера Дж. Пуччіні), Одарка («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського), Терпилиха («Наталка Полтавка» І. Котляревського – М. Лисенка), Варвара («Богдан Хмельницький» К. Данькевича), Настя («Тарас Бульба» М. Лисенка), Ярославна («Князь Ігор» О. Бородіна), Любов («Мазепа» П. Чайковського), Наташа («Русалка

О. Даргомижського) та ін. Загалом співачка створила понад 20 музично-сценічних образів у класичних операх українських, західних, російських композиторів. Запам'яталася В. Любимова і як неперевершена виконавиця старовинних романсів. Як засвідчують спогади низки представників тогочасної інтелігенції столиці, її сольні концерти в Київському оперному театрі й Палаці «Україна» ставали тоді подіями в культурному житті міста. На межі 1960–1970-х років В. Любимова вперше в Києві в повоєнний час започаткувала традицію концертів старовинної музики за участю органа (органіст – А. Котляревський). Ті, хто бував на цих концертах, згадують, як, ідучи до театру колишньою вулицею Леніна (нині – Богдана Хмельницького), зустрічали людей, які запитували: «Чи немає у Вас зайвого квитка на органний концерт?». Адже на кожний такий концерт квитки були продані набагато раніше, глядацька зала, амфітеатр, усі яруси, включаючи гальорку, завжди були переповнені, співачку засипали квітами, багато разів викликали «на біс». Вона стала одним з ініціаторів і доклала багато зусиль для того, щоб у Києві було відкрито Будинок органної та камерної музики (тепер – Національний будинок органної і камерної музики України).

Нині Віра Михайлівна стоїть на порозі свого 90-річчя. Позаду величезний життєвий і творчий шлях, мистецькі здобутки, які ввійшли до золотого фонду української оперної культури. Крім неї, залишилося лише декілька представників того покоління діячів Київського оперного театру. Як же важливо сьогодні, у період гострої дестабілізації життя суспільства, послухати спогади цих свідків і учасників драматичної та величної історії української культури, долучитися до їхньої мудрості й життєвого досвіду.

Вважаю, що фільм, присвячений В. Любимовій, вийшов вдалим. І це не випадково.

РЕЦЕНЗІЇ

У його створенні брала участь високопрофесійна творча група. Автор фільму – І. Стебляно, яка є знавцем оперного мистецтва, свого часу працювала в Київському оперному театрі, молодий талановитий режисер – В. Стриженюк, головний оператор – прекрасний майстер своєї справи Б. Михайлов, найвищої кваліфікації звукорежисер – О. Романов, відеоінженер – також вельми досвідчений фахівець С. Байдецький та ін. Позитивно, що в цій стрічці знайдено доцільний «ключ» розкриття обраної теми. Його творці змогли уникнути поширеного «драматургічного штампу», властивого фільмам про співаків, – одноманітного чергування домінуючих вокальних фрагментів з розмовними. Метою фільму стало цілісне відтворення майже столітнього змістовного життєвого та творчого шляху В. Любимової. Отже, його драматургічним стрижнем є розповідь самої Віри Михайлівни про своє життя, починаючи з дитинства до теперішнього часу, її спогади про театр, колег (співаків, режисерів, диригентів), гастролі й гастролерів – видатних російських, болгарських, румунських, італійських та інших співаків, з якими довелося співати. Спогади, наприклад, про те, як працювали її вокальний педагог Д. Євтушенко або диригент В. Пірадов зі співаками, є унікальними, адже багато відповідних деталей більше ніде не зафіксовано, хоча вони є надзвичайно важливими для осмислення названих та інших видатних постатей. Завдяки документальним кадрам архівних кіноматеріалів у фільм уведено живу атмосферу періоду, на який припадає творчий шлях співачки, отже, через показ її життя у стрічці резонує ціла епоха. Це значно прикрашає і змістовно збагачує фільм. Не можна не відзначити й того, що зі спогадами про творчість В. Любимової у фільмі виступили діячі, які добре знають її особисто. Тут зібрано майже всіх тих представників старшого покоління, які в різні роки працювали в Київському оперному театрі впродовж 1950–1980-х років. Таким чином, цей аспект фільму має окрему цінність. Серед них здебільшого відомі й видатні майстри мистецтв, гордість і слава України, прізвища яких не потребують ко-

ментарів: Д. Гнатюк, В. Рожок, І. Гамкало, А. Власенко, А. Мокренко, В. Кочур, Л. Семененко. Усі названі митці дають найвищу оцінку вокальній і акторській майстерності, підкреслюють внесок співачки в оперне мистецтво, з великою теплотою згадують про неї. Їхні свідчення є важливими також з огляду на те, що свій доробок в оперне мистецтво сама Віра Михайлівна у фільмі не акцентує. Вона належить до тих небагатьох людей, які витримали випробування славою. Дотепер співачка залишається надзвичайно щирою, душевною, скромною людиною, яка не втратила інтересу до життя, почуття гумору, любові до людей, глибинного християнського світосприйняття.

Структурно фільм поділяється на три частини (відповідно до музичної специфіки стрічки вони названі «діями»), кожна з яких охоплює певний період життя героїні. «Віра» – дитинство і юність, «Любов» – власне творчий шлях Віри Михайлівни в театрі як оперної та камерної співачки, «Надії» – сучасний період, пов'язаний із продовженням її творчого життя в учнях, родині.

Народилася Віра на мальовничому хуторі неподалік міста Ічні, що на Чернігівщині. З дитинства їй запам'яталася природа казкової краси, прилучення до якої вплинуло на формування деяких рис світовідчуття, згодом відбилася у творчості, особливо в українських музично-сценічних образах.

Зізнаюся, я знайомий не один рік з Вірою Михайлівною, та побачене у фільмі вразило. Вона ніколи не згадувала про трагічні сторінки свого життя, які припали на дитячі роки й назавжди врізалися в пам'ять. Очевидно, тут дається взнаки типова для Віри Михайлівни скромність – вона ніколи не намагалася отримати «компенсацію» на сучасному етапі за всі ті трагічні моменти біографії її родини, які несправедливо довелося пережити за радянських часів. Для мене, наприклад, став відкриттям той факт, що справжнє її прізвище не Любимова, а Павленко, по батькові вона не Михайлівна, а Миколаївна. Це був вимушений крок, продиктований тогочасними реаліями, від якого, власне, залежало життя... У 1930-х роках заарештували й відправили до таборів

РОМАН РОСЛЯК. ВІДЧУТИ ПОДИХ ВИСОКОГО МИСТЕЦТВА...

батька, який там і загинув. Та на цьому нещастя не закінчилися: небезпека нависла й над матір'ю як дружиною «ворога народу». Щоб урятуватися, їй довелося залишити рідні місця. За порадою головного лікаря місцевої лікарні, у якій вона працювала, Олександра Микитівна виїхала до Криму, у Феодосію. Там улаштувалася до Інституту фізичних методів лікування. Віра ж тимчасово залишалася вдома з бабусею Лукією.

Не можна спокійно слухати розповідь про страшні події Голодомору, які врізалися в пам'ять на все подальше життя. Ось одна з них. Якось під вечір з вулиці пролунав стогін. Віра з бабусею вийшли подивитися – під парканом сиділа жінка, яка опухла від голоду, на руках вона тримала маленького хлопчика. Відчуваючи, що незабаром помре, жінка дуже просила забрати дитину, аби врятувати її життя. Рано-вранці наступного дня, коли тільки почало розвиднятися, бабуся вийшла за дитиною і побачила, що її мати вже мертва... Так хлопчик залишився жити з ними й став Вірі як рідний брат.

Попри всі драматичні події, у ранні дитячі роки почало виникати зацікавлення музикою. Визначальним, вочевидь, був вплив матері. Лікар за фахом, вона, однак, була щедро обдарована музичними здібностями – мала від природи добре поставлене колоратурне сопрано, блискучу музичну пам'ять. Не знаючи музичної грамоти, «на слух» співала великі фрагменти з багатьох опер, а в юнацькі роки грала в театрі місцевого поміщика, про що свідчать фотографії з домашнього архіву Віри Михайлівни. Тоді на хуторі ще не було ані електрики, ані радіо. Зате неподалік Ічнянської школи, до якої ходила Віра, був гучномовець. Тому, повертаючись зі школи, вона слухала твори у виконанні Марії Литвиненко-Вольгемут, Зої Гайдай і намагалася повторювати прослухані мелодії. Коли мама поверталася додому з роботи, сідали на ґанку й співали.

Шлях у високе мистецтво відкрив для молодой дівчини професор Київської консерваторії Деметій Євтушенко. Сталося це на обласній олімпіаді народного мистецтва в Чернігові, що відбувалася щодва роки. Почувши спів Віри, він запропонував їй навчатися в консерваторії. Ще в студентські

роки, коли Віра брала участь у спектаклях оперної студії консерваторії, диригенти, режисери, зосібна В. Борищенко, В. Тольба, пророкували їй велике майбутнє оперної співачки, говорили, що її місце в Київському оперному театрі. Так і сталося. Уже на четвертому курсі консерваторії, витримавши великий конкурс, Віра Михайлівна почала працювати в Київській опері.

У розповіді про професійну діяльність Віри Любимової в другій дії фільму також знайдено вдалий ракурс подачі інформації – насамперед через живі й теплі спогади її раніше названих колег. Наприклад, Д. Гнатюк: «У неї був змістовний спів... Вона існувала як прекрасна драматична актриса... Завжди була у своїх ролях королева... Для мене вона стала велика співачка, я їй завжди нагадував ці слова...». В. Рожок: «Неперевершена була Сантуцца...». А. Влащенко: «Вона – володарка унікального, багатого голосу... У неї голос широченного діапазону... У Вердієвських операх вона так само була на висоті, тому що у неї справжній вердієвський голос». А. Мокренко: «Це той випадок, коли людина любить не себе в мистецтві, а мистецтво в собі». Він згадує, що концерти Віри Михайлівни справили на нього «незабутнє враження... Немає там зараз Віри Михайлівни і немає цих концертів». І додає: «У неї залишилася така чиста і свіжа душа». В. Кочур: «Неперевершена вокальна лінія, справжнє бельканто... Я часто рекомендую молодим вокалістам йти вчитися правильному співу до Віри Михайлівни Любимової». Л. Семененко: «Мені дуже подобався її голос – великий, сильний, м'який, об'ємного діапазону. Вона могла співати все на світі... Були аншлаги на всіх її концертах». І. Гамкало зазначав, що в плеяду тодішніх видатних співаків Київської опери «влилась і Віра Михайлівна», говорив, що партію Ярославни «вона співала блискуче... Той образ ніби для неї був створений». Диригент також уважає, що після М. Литвиненко-Вольгемут Віра Михайлівна була найкращою Одаркою. До речі, ще 1951 року, коли театр перебував на Декаді української літератури і мистецтва в Москві, а Віра Михайлівна щойно прийшла в групу стажистів, саме М. Литвиненко-Вольгемут

РЕЦЕНЗІЇ

В. Любимова в ролі Амелії
зі спектаклю Дж. Верді «Бал-маскарад»

Учасники спектаклю Дж. Верді «Аїда»:
М. Гришко (Амонасро), В. Любимова (Аїда), Д. Узунов (Радомез)

РОМАН РОСЛЯК. ВІДЧУТИ ПОДИХ ВИСОКОГО МИСТЕЦТВА...

запропонувала кандидатуру молодшої співачки на роль Одарки в другому спектаклі «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського (першою співала сама Марія Іванівна). Потім видатна співачка була наставницею Віри Любимової під час її перших кроків у Київському оперному театрі, консультувала її під час роботи над партіями Одарки, Тоски.

Завершує фільм дія третя «Надії». У ній Віра Михайлівна розповідає, зокрема, про своїх учнів, які не лише співають в Україні, але й роз'їхалися «по світах», продовжують навчання або працюють у США, Великій Британії, Італії, Китаї, Німеччині, Японії та інших країнах. Однак усі вони пам'ятають свою вчительку, те, що багатьом з них саме вона дала справжню вокальну школу, яку визнають метри оперного мистецтва в різних країнах, відбираючи її учнів на різні партії в оперних проектах. Особливих штрихів надають фільму фрагменти, пов'язані з родиною Віри Михайлівни – її батьками, чоловіком – прекрасним сім'янином, вірним другом упродовж 62-х років спільного життя (тепер, на жаль, уже покійним), донькою – нині доктором мистецтвознавства, провідним науковим співробітником Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, онуком, а також озвучені ними думки про єдність, розуміння, взаємну підтримку, допомогу, щирість, особливу теплоту, що завжди панували в родині, продовження цих традицій у житті різних її поколінь.

Цікавий і змістовний фільм про В. Любимову створений завдяки копійчій праці багатьох фахівців, які часом робили неможливе. Крім учасників раніше згаданої творчої групи каналу «Культура», виходу на екрани цієї стрічки завдячуємо ще декільком фахівцям. Так, для фільму про співачку, природно, потрібні записи її вокального мистецтва, однак переважну більшість записів, здійснених Українським радіо, було знищено ще за радянської доби. Підставою для такого варварського кроку стало те, що в 1972 році тодішній головний хормейстер і директор Київського театру опери та балету В. Колесник під час закордонних гастролей не повернувся до СРСР. Відтак усі радіо-

записи спектаклів Київського оперного театру за його участю як хормейстера розмагнітили. На радіо залишилися записи лише окремих творів у виконанні В. Любимової, радіопередач, здійснених стараннями сучасних радіожурналістів-подвижників культури, зокрема Г. Боровицької, Ю. Лучинського. Саме останній допоміг зібрати те, що вціліло у фондах радіо. Слава Богу, у родинному архіві В. Любимової збереглися напіваматорські магнітофонні записи низки сольних концертів і спектаклів за її участю. Однак технічний стан плівок, записаних у 1950–1970-х роках, був майже критичним – вони просто розсипалися. Здавалося, цей звуковий матеріал утрачено назавжди. Проте на допомогу прийшли фахівці Інституту проблем реєстрації інформації НАН України, які й здійснили неможливе – відреставрували плівки. Ці записи приватного архіву співачки, частково використані у фільмі, прозвучали в ефірі вперше, що, безперечно, також є цінним у вказаній стрічці. У зв'язку з цим не можна не висловити глибокої вдячності заступнику директора Інституту, члену-кореспонденту НАН України, доктору технічних наук, професору А. Крючину та старшому науковому співробітнику Інституту, кандидату технічних наук І. Косяку. Без їхнього втручання цей фільм навряд чи відбувся б, а цікаву сторінку історії столичного оперного театру було б назавжди втрачено. У фільмі вперше оприлюднено й інші цікаві архівні документи, у тому числі Державного кінофотофоноархіву ім. Г. Пшеничного, видавничо-інформаційного відділу Національної опери України, власного архіву В. Любимової тощо.

Вихід на екрани фільму «Віра, любов і надія Віри Любимової» став, безумовно, неординарною подією в мистецтві. Тож сподіваємося, що цей проект дасть поштовх для подальших пошуків українських кінематографістів у справі створення стрічок про оперне мистецтво. Це потрібно, аби донести до наступних поколінь якомога більше інформації про відповідні надбання, зберегти пам'ять культури.

Роман Росляк